

EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ'NDE İSTANBUL CAMİİLERİ

Yrd.Doç.Dr.Ayşegül Demirbulak¹

ÖZET

Evliya Çelebi, Seyahatnâmesi'nin birinci kitabını İstanbul'a ayırmıştır. Şehrin kuruluş öyküsü ile başlayan seyahatnâme İstanbul'un fethinden itibaren XVII. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu başkentinin yapıları, sosyal hayat, söylenceleri, kurumları, olayları ve –padişahlardan sanatçılara, esnafa, mahalle sakinine kadar - insanları anlatır. Makale konusu eserde yer alan İstanbul Camiileridir.

Anahtar Kelime: Evliya Çelebi Seyahatnâme, İstanbul Camiileri

Jel Kodu: Z00

ISTANBUL MOSQUES IN THE BOOK OF TRAVELS OF EVLIYA CELEBI

ABSTRACT

Evliya Çelebi dedicated his Seyahatnâme's first book to Istanbul. Seyahatnâme, beginning with the establishment story of the city, tells us about the public life, myths, institutions, incidents and – from Padişahs to artists, tradesmen to neighbor residents- the people, as well as the artefacts of the Ottoman Empire capital from the conquest of Istanbul to his day in XVII. Century.

Keywords: Evliya Çelebi Seyahatnâme, Istanbul Mosques

Jel Code: Z00

---

¹ Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Öğretim Üyesi,
aysegul.demirbulak@marmara.edu.tr

GİRİŞ

Evliya Çelebi on ciltlik seyahatnamesinde ilk kitabı İstanbul'a ayırmıştır. Çalışmamızın konusu Çelebi'nin tespit ettiği Osmanlı Camiileri'dir. Evliya Çelebi camileri anlatırken kronolojik bir sıralamaya gitmemiştir. Makale seyahatnamedeki seyire sadık kalarak yazılmıştır. Selâtin Camiilerin numaralandırma düzeni de Çelebi'nin takdiridir, tarafımızdan bir düzeltme ve ekleme-çıkarma yapılmamıştır. Evliya Çelebi'nin –kuvvetle muhtemel ki daha sonra doldurmayı düşünerek- bıraktığı boşluklar çoğunlukla camilerin ölçüleri, mimari öğelerin sayısı ve –tarih düşülen beyitleri yazmış olsa da tarihleridir. Söz konusu bu boşluklar günümüzdeki bilgilerle tamamlanmamıştır. Çelebi, bazı yapıları farklı başlıklar altında ikinci kez tanıtmıştır. Çalışmada bu tekrarlara da yer verilmiş, ancak kaynakta detaylı tutulan tasvir esas alınmıştır.

Seyahatnamede yer alan camilerden camiye dönüştürülen Bizans yapılarına yer verilmemiş, orijinal Osmanlı yapıları kısaltılarak yazılmıştır. Fatih Devri'nde ihtiyaçtan başvuru bu yöntem II. Bayezid döneminde birbiriyle yarışırca hız kazanmıştır. Aralarında istisna olan eser, ilk selâtin camii Hagion Apostolon (Oniki Havari) kilisesi yerine yapılan Fatih Camii'dir ki o da bazı değişiklikler yapılarak dönüştürülen bir yapı değildir. Harap halde olan kilise yıktırılmış, temelden bir Osmanlı camii inşa edilmiştir. Evliya Çelebi; vezir, devlet adamı ve devrin ileri gelenlerinin yaptırdığı camileri ayrı bir başlık altında toplamış, kimi eserleri bânisi, sanatı ve hikâyeleri yönünden detaylıca betimlemiş, kimilerini de kısa bir künye şeklinde not etmiştir. Bunda yapıya dair olan bilgi düzeyinin ve kişisel hükmünün payı olduğu sonucuna varılabilir. Hammer'a göre (Hammer, 1993, sf. 7) seyyahın 1659 yılına kadar götürdüğü eserinde yer alan camiler tam bir liste halinde değildir. Fethedilen topraklarda yeni egemenlerin önceliği din ve kültür hayatlarını sembolize eden yapıları inşa etmektir. Osmanlılar da, İstanbul'un fethinden sonra ilk olarak cami ve minareler yoluyla şehri kendilerine ait bir silüete büründürmüşlerdir. On kitabı dolduracak kadar çok sayıda konu ve başlık arasından İstanbul Camiileri'nin seçilmesi bu motivasyonun sonucudur. Amaç, Evliya Çelebi'nin payitaht şehri İstanbul'un ilk Osmanlı yapılarından başlayarak XVII. Yüzyıl boyunca tarihe kazandırdığı eserlerin envanterini çıkarmaktır.

2. KAYNAKTAKİ SIRAYA GÖRE İSTANBUL CAMİİLERİ

2.1 Selatin Camileri

Fatih Camii:

Camiinin ölçülerini, kubbesini ve taşıyıcı ayaklarını anlatan Evliya Çelebi mihrap, minber, hünkâr mahfili ve müezzin mahfilinin sade güzelliğini över. Camii avlusunu anlatırken sütunlara dikkat çeker. Kible kapısının iç yüzündeki sütunlardan birinde Mevlevi külâhlı bir derviş silueti bulunduğunu söyler. Yapıdaki sanatlı yazıları da zikreder ve gaza malı ile yapıldığı için camiiye ruhaniyet atfeder.

Bayezid Camii:

Evliya Çelebi, tabhanelerin önceleri camiye bitişik bağımsız yapılar olduğunu, daha sonra bu hacimlerin camiye katıldığını, dolayısı ile yapının eninin boyundan uzun bir hal aldığını (ters T planı) detaylı bir şekilde anlatır. Camiin üst örtüsü ile aydınlatması hakkında da bilgiler verir. “Benzersiz” olarak nitelediği hünkâr mahfili ve Sultan İbrahim zamanında yapılan şebekeleri, mermerden yapılmış mihrap, minber ve müezzin mahfilinin sadeliğini över. Camiin kalabalık ve sürekli olan cemaatini şadırvan musluklarının hiç kapanmayıp suların daima akması ile açıklar. Etrafındaki dört uzun serviyi tûbâ ağacına benzettir. Evliya, Hattat Şeyh Hamdullah'ı da anar. Külliyei oluşturan diğer yapıları – mutfak, medrese, aşevi, sıbyan mektebi, dar-ül kurra v.b - anlatır ve Sultan Bayezid'in tespiti olan kibleye ve ona dayanılarak ayarlanan muvakkıta dikkat çeker.

Sultan I. Selim Camii:

Evliya Çelebi'ye göre Mimar Sinan, iki uçurum arasındaki bir tepeye kurulan bu camiin kubbesini deprem tehlikesi nedeniyle alçak tutmuştur. Müezzin mahfili, mihrap ve minber mermerdendir. Hünkâr mabedhanesine altın yaldızlı kafesleri İbrahim Han'ın koydurduğunu söyler. Camiin üç kapısı olduğunu ve kible kapısının daima açık olduğunu belirtir. Camiin sağında ve solunda misafirhaneler vardır. Fıskiyeleri daima havalanan abdest havuzundan “hayat suyundan nişan verir bir tatlı su akar”. Havuz üzerindeki sekiz sütuna oturan sivri kubbeyi IV. Murat Han yaptırmıştır ve çevresinde dört servi ağacı vardır. Kible yönündeki Sultan Selim'in türbesi ve dış avlu ağaçlarla süslüdür.

Süleymaniye Camii:

Yapının temel kazısından başlayarak bütün yapım aşamalarını, ellişer arşın yüksekliğinde dört somaki sütunun Mısır'dan getirilişini, camiideki cam işçiliğini, mihrabı, minberi, müezzin mahfilini, hünkâr mahfilini, maksureleri, kandil ve avizeleri Ahmed Karahisari hattına ayrı bir önem atfederek bütün detayları ile anlatır.

Avluyu “ak bir yaylaya” benzeten Çelebi, ortadaki dört köşe şadırvanın suyunun kubbeden aşağı aktığını, bunun seyrinin de hayranlık verici olduğunu söyler.

Revak sütunlarının alt kısımlarındaki tunç bileziklerde yangın, deprem, ayaklanma, tahta çıkma gibi olayların tarihlerinin yazıldığı bilgisini verir.

Cevahir minaresinin öyküsünü anlattıktan sonra camiinin kible kapısı sofa kemeri ortasında bir kâse büyüklüğünde Nişabur firuzesi bulunduğunu ekler.

Şehzade Camii:

Caminin bir tepeye değil geniş bir vadiye yapıldığını söyleyen Evliya Çelebi, Şehzade Mehmed'i andıktan sonra yapının planını, mihrabı, minberi ve maksureleri tanıtır, aydınlatmayı “her gece sekiz bin kandil yanar” diyerek anlatır.

Avlu ortasındaki abdest havuzunun sekiz sütun üzerine yükselen kubbesini IV. Murad Han'ın yaptırdığını söyler.

Cami'nin ikişerli şerefeli iki minaresinin İstanbul, Bursa ve Edirne'de benzeri olmadığını, ibret verici nakışları ile Mimar Sinan'ın bu minarelerde ve bu camide mimarideki ustalığını gösterdiğini ekler.

Sultan Şehzade Cihangir Camii:

Süleyman Han'ın Şehzade Cihangir ruhu için Fındıklı kasabasında yaptığı camiidir. Yapıyı Tophane camiilerinde tekrarlar.

Haseki Sultan Camii:

Avratpazarı'nda – Haseki ile Cerrahpaşa arasında, eski Arkadios Forumu çevresi – (Kuban, 1998, sf. 106-107) Çelebi “Benzersiz, kıymetli, bir minareli ve bir katlı aydınlık bir camidir. İmaret, aşevi, tımarhanesi, medresesi ve sıbyan mektebi vardır.” diyerek tanıtır. Sinan'ın tek kubbeli olarak yaptığı camiiye I. Ahmed zamanında kuzey yönde bir

kubbe daha eklenmiştir. (Şehsuvaroğlu,2005,sf. 157)

Mihrimah Sultan Camii:

Süleyman Han temiz kızı adına yaptırıp bütün masrafını hazinesinden karşılamıştır. Mihrabı, minberi, müezzin mahfilini sanatlıdır. Hünkâr mahfilini yoktur. Medresesi, hamamı, çarşısı vardır. Bir şerefeli minaresi yüksektir.

Sultanahmed Camii:

Evliya Çelebi, eseri kent içindeki konumu, yapım öncesi hikayesi, temel atma anındaki olayları ve kişileri detayları ile tanıtarak anlatmaya başlar.

Büyük kubbeyi dört taraftan çevreleyen yarım kubbelerle camiinin planını (yonca plan) tarif eden Evliya Çelebi yine müezzin mahfilini, maksureleri, minberi ve hünkâr mahfilini güzelliklerini överek anlatır. Mihrabın sol tarafında pencerelerin arkasındaki dört köşe renkli kaya parçasına dikkat çeker. Yapının her bölümünün değerli eşyalarla donatılmış olduğunu ve camide yüzlerce Kuran-ı Kerim bulunduğunu belirtir.

Sultanahmed Camii'nin onaltı şerefeli minarelerini tespit ederken mihrap duvarındaki iki ve cümle kapısındaki iki minarenin külâh ve alemlerinin saf altından, daha alçak olan iki minarenin külâhlarının da saf kurşundan olduğunu kaydeder. Evliya Çelebi harem kible kapısını Kâbe kapısına benzetir. Zanaatkârın ustalığını ve hünerini över. Ustanın da “merhum ve Allah'ın affına eresi” babası Derviş Mehmed Zillî olduğunu söyler, bunu da kapı üzerindeki kitabede bulunan ketebesine işaret ederek dillendirir.

Sultan IV. Mehmed Han'ın annesinin camii (Yeni Camii):

Yeni Cami, Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1. Kitap 1. Ciltte yukarıda aldığımız şekilde “Sultan IV. Mehmed Han'ın annesinin camiini bildirir” başlığı ile tanıtılmıştır. (Kahraman, Dağlı, 2014, sf. 259)

Çelebi'nin İstanbul Kalesi içinde onuncu selâtin camii diye nitelendirdiği camiidir. Şehit kapısı ve Balıkpazarı kapısının arasında Yahudi mahallesindedir.

Kubbe taşıyan kemerlere kadar yapıldığını ve tamamlanmadan kaldığı için “zulmiyye” diye anıldığını yazar. Camiinin temelini oturtan ve inşaata başlayan Davud Ağa veba salgınında ölmüş, yerine geçen Dalgıç Ahmet Çavuş yapıyı alt pencerelere

kadar yükseltmişken Sultan III.Mehmet ölünce annesi Safiye Sultan Eski Saray'a gönderilmiş 1603'te inşaat durdurulmuştur.Sultan IV.Mehmet'in annesi Hatice Sultan 1663'te camiiyi tamamlattır.(Aslanapa,1989,sf.271)

Camii, Şehzade ve Sultanahmed Camiileri planındadır. Hünkâr mahfilî mermerdendir. Hanya fatihi Yusuf Paşa'nın uğruna öldüğü sarı renkli sütun hünkâr mahfilini taşıyan ayaklardan biridir. “. . . direğin dünyada bir benzeri yoktur yerekan taşı cevheri gibi kıymetlidir.” Mihrap ve minber “ibret vericidir”. Camiînin avize ve askıları eşsizdir, herbir avize bir padişah ve birer vezirin hediyesidir.

Hakları, sanatlı yazıları, hatipleri, hocaları ve Kuran-ı Kerim koleksiyonu ince ayrıntıları ile tasvir edilen camiînin Evliya tarafından verilen üç kitabesinden biri;

“Evliya Çelebi gördüğünde itmamın dedi tarihini bina-yı azim”dir.

Şeyh Hazreti Ebulvefa Selâtin Camii:

“Fatih Sultan Mehmed Han'ın yaptırdığı küçük ancak aydınlık, zaviyesi, avlusu, tek şerefeli bir minaresi ve imareti olan bir camidir” diyerek kısaca değindiği bu camii Evliya İstanbul'daki onbirinci selâtin camii olarak tanıtır. Buradan Evliya'nın eserleri kronolojik bir sıralamaya tâbi tutmadığı anlaşılmaktadır. Camiîyi selâtin camiîler arasına almasını da, selâtin tanımlamasını hünkâr adına yapılmış değil de, hünkârın yaptırdığı anlamında yorumlamak doğru olacaktır kanısındayız. Asıl adı Muslihüddin Mustafa bin Ahmed olan Şeyh'in yanında bir halvethane, türbesi ve çok geniş bir hazinesi bulunan camii, 1910 yılına doğru tamir edilmek üzere yıktırılmış ancak bir daha yapılmadığından bütün izleri kaybolmuştur. 1990 yılına doğru yeni baştan yapılmış, ihya edilmiştir. (Özkök, 2010, sf. 260)

Şeyh Emir Buhari Selâtin Camii:

“Fatih Sultan Mehmet yapımı, nur dolu küçük bir camidir”. Avlulu, zaviyeli, tek minarelidir. Onikinci selâtin camiîdir.

Ebülfeth Camii: Eski bir ibadetgahdır.

Fatih Sultan Mehmed Han'ın Orta Camii:

“Yeni odalar içinde(yeniçerilere ait yeni odaların orta yerine yapılmıştır. Camii; Ahmediye, Miyane ve Etmeydanı Camii diye de bilinir.) yüksek ancak kubbeli değildir” bilgilerini veren Çelebi, kitabedeki tarihin Süleyman Kethüda'nın tamirine ait olduğunu ekler.

Evliya Çelebi seyahatnamesinin bu bölümünde İstanbul Kalesi içindeki selâtin camilerinin bunlardan ibaret olduğunu yazar. İstanbul dışında dört mollalık yerde Eyüp Sultan, Cihangir, IV. Murad Han, IV. Sultan Murad, Ebülfeth (Göksu), Mihrimah Sultan, Valide, Kösem Valide Sultan Camiilerini, dört mevleviyet yerinde de hünkâr bahçelerindeki camileri anar. İleride bu camilerin bir kısmını detaylandırarak anlatacaktır.

2.2 İstanbul içinde ilk defa yapılan vezir, devlet adamı ve ileri gelenlerin camiileri

Mahmud Paşa Camii:

Evliya Çelebi, fetihten sonra yapılan ikinci en eski ve en büyük camii olan Mahmud Paşa Camiini, “selâtin camii gibi büyüktür” diyerek ve üç kubbesi (camii iki kubbelidir), üç kapısı ve büyük avlusu olduğunu yazarak çok kısa tanıtmıştır.

Molla Hayreddin Camii:

Fatih zamanında yapıldığını, üç kubbesi ve üç kapısı olduğunu, İstanbul içinde bu camiden başka üç mihraplı cami bulunmadığını belirten Çelebi, duaların kabul olduğu bir yer olarak niteler. Camii, Üç Mihraplı ve Kazancılar Mescidi adıyla da bilinir. (Özkök, 2010, sf. 266)

Koca Mustafa Paşa Camii:

Fatih ve Bayezıd'a vezir olmuştur. Üç kubbelidir. Binlerce sahabe ve sahabe çocukları camii avlusu çevresinde gömülüdür. Bu sebeple ruhaniyeti olan bir camidir. Avlusundaki servi ağacının dalları zincirlerle bağlandığından Zincirli Servi derler.

Firuz Ağa Camii:

Evliya Çelebi, cemaati çok olan tek kubbeli bir camidir diyerek kısa bir bilgi verir.

Mehmed Ağa Camii:

Aydınlıktır deyip tarih düşülen kitabeyi yazmıştır Çelebi.

İbrahim Paşa Camii:

Uzunçarşı içinde kubbeli değil, dört köşe levha kubbeli ancak sanatlı bir camii olduğunu yazar.

Çandarlı İbrahim Paşa erken Osmanlı Döneminin önemli vezir ailesindedir. Yapı oldukça büyük olmasına karşın kubbeli değil sivri ahşap bir çatı ile örtülüdür. 1950 yıllarından sonra tamir edilmiştir. (Eyice, 2006, sf. 111)

Dragoman Camii: (Fethiye yakınında)

“Mimar Sinan yapımıdır” der ve tarih düşülen kitabeyi yazar. . . . “İrz u cahile k'oldu Yunûs Bey Terceman-ı şeh cihân-ârâ . . .” Yaptıran Kanuni'nin tercümanı Yunus Ağa'dır. Dragoman tercüman-çevirmen anlamına gelir. Tercüman ya da Tercüman Yunus Camii diye de bilinir. (Şenyapılı, 2008, sf. 334)

Üçbaş Camii: (Zincirlikuyu yakınında)

Evliya Çelebi, camii yaptıran kişinin üç adam başını bir akçeye traş ederek helâl mal biriktirdiğini, Mimar Sinan yapımı küçük ve ruhaniyetli bir camii olduğunu tarihe not eder.

Mimar Sinan'ın ilk eserlerinden olan Üçbaş Camii (Nureddin Hamza Mescidi) yangınlardan çok zarar görmüştür. Çeşitli onarımlar görmüş, özgün halini yitirmiştir. Günümüzde minaresinin şerefeye kadar olan bölümü yapıldığı döneme aittir.

Sunullah Efendi Camii: (Kırkçeşme yakınında)

Çelebi caminin yandığını sonradan tamir gördüğünü söyler.

Kürkübaşı Camii: (Silivrikapısı yakınında)

Evliya Çelebi, caminin kible köşesinde bir vakit nişanı olduğunu ve yaz-kış yanılmaz bir zamanı gösterdiğini bildirir.

Balat Camii: (Balatkapısı'nın iç yüzünde)

Süleymanlı Ferruh Kethüda'nındır ve Mimar Sinan yapımıdır. Evliya Çelebi, dış sofasının kible duvarında usta bir nakkaşın Kudüs'ten Mısır'a, Mısır'dan Medine'ye ve Mekke-i Mükerreme'ye kadar olan dereleri, tepeleri, geçitleri resmettiğini söyler.

Bugün Çelebi'nin bu tespitlerini görmek mümkün değildir. Mihrap duvarında kullanılan Tekfur Sarayı çinileri ile bir bağlantısı düşünülebilir.

Akşemseddin Camii: (Karagümrük yakınında)

Gece gündüz cemaati bol, duaların kabul olduğu bir camiidir.

Azebler Camii: (Unkapanı'nda)

Evliya Çelebi caminin Fatih devrine ait olduğunu mihrap duvarı dışındaki bol meyve veren ağacı nedeniyle Şeftali camii diye bilindiğini not eder.

Altı Poğaç Camii:

Yaptıran Fatih Sultan Mehmed'in Ekmekçibaşısı Cübbe Ali'nin neslindedir. Bayezid'e her gün altı poğaç getirdiği için bu adı almıştır.

Kara Pirî Paşa Camii: (Zeyrekbaşı yakınında)

Evliya, “üçyüz direkli güzel suyla dolu bir sarnıcın üzerinde kurulmuş yüksek bir camii” diyerek tanımlar camiyi.

Atpazarı Camii:

“Fatih kanunları gereği her gece bekçilik görevi yapan yeniçeriler akşam namazlarını burada kılarlar” diyerek bilgi verir Çelebi. Yeniçerilerin kapıkulu askeri olmasından ve kulluk denilen karakollarda bulunmaları sebebiyle bu camiiye Kul Camii denir. (Canberk, Özkök, 2005, sf. 360)

Hadım İbrahim Paşa Camii: (Silivri kapısı iç yüzünde)

Mimar Sinan yapısı olan camiyi cennet köşküne benzeten Evliya Çelebi yüksek ağaçlarla süslü avluda ilim sahiplerinin toplandığını söyler.

Davutpaşa Camii:

Bir tarafında mahkeme olan geniş avlusundan bahseder. Evliyanın çok kısa tanıttığı bu camii süslemeleriyle çok özeldir. Serviler, hurma ağaçları ve camii baştanbaşa dolanan celi sülüs ve kûfi hat kuşakları ile Paşa'nın Rifai'den olduğuna işaret eder. (Ayverdi, Yüksel, 1976, sf. 77)

Cerrah Mehmed Paşa camii: (Avrat pazarı yakınında)

Evliya Çelebi bu önemli caminin sadece tarihini verir ve “süslü bir camidir” der.

Eski Hüsrev Paşa Camii: (Aksaray yakınında)

“Şirin bir camidir” der.

Eski Ali Paşa Camii: (Tavukpazarı'nda)

Büyük bir camidir.

Aklbend Camii:

Cemaati boldur.

Nişancı Camii: (Kumkapı yakınında)

Aydınlık bir camiidir.

Koca Mehmed Paşa Camii: (Atmeydanı'nda)

Büyük bir camiidir.

Vezir Ahmet Paşa Camii: (Topkapı'nın iç yüzünde)

Mimar Sinan yapımı olan eseri Evliya Çelebi selâtin camiilerine benzetir. Bu önemli eserin sadece künyesini vermesi vezirin çeşitli olaylar sonucu idam edilmesine bağlanabilir. Camii; Kara Ahmed Paşa, Gazi Ahmed Paşa veya Topkapı Camii olarak da bilinir.

Bayram Paşa Camii: (Fatih yakınında)

IV. Murad Han'ın veziriazamıdır. Merdivenlerle çıkılan iki katlı bir camidir.

Nişancı Paşa Camii:

Çelebi, camiyi kusursuz bir selâtin camiiye benzetir.

Hafız Paşa Camii: (Fatih'te)

Evliya, yapının mimari özelliklerine hiç değinmez, Paşa'nın rüyasını ve ölümünü anlatır.

Halil Paşa Camii: (Fatih'te)

“Sanatlı ve süslüdür” der.

Terkim Camii ve Sarıgül Camii'ni sadece isim olarak zikreder.

Hadım Mesih Paşa Camii:

Mükellef bir cami olarak tanımlar.

Bali Paşa Camii:

Mimar Sinan yapısı ve iki katlı olduğunu ve kapı üzerindeki kitabeyi yazar.

Rüstem Paşa Camii: (Tahtakale yakınında)

“Diller ile anlatılmaz”, iki katlı, baştanbaşa kâşi çini ile döşenmiş, altında mahzenler ve dükkanlar olan aydınlık bir cami olarak tasvir eder. Mimar Sinan'ın eseri olduğunu yazar.

Yavuzer Camii: (Unkapanı'nda)

Tek kubbeli bir camii olduğunu yazar ve “bu hakirin atasının yapısıdır” diye ekler. Sağırcılar Camii ve Yavuz Er Sinan Camii diye bilinir. Evliya Çelebi bu ibadethanenin mütevellisidir. Büyük dedesi Yavuz Özbek'in Fatih Sultan Mehmet'in bayraktarı olduğunu, fetihde bulunduğunu ve caminin yerinde olan binaları savaş ganimeti olarak alıp, camii ve yüz dükkan yaptırdığını anlatır.

Unkapanı Camii:

Süleyman Han zamanında Süleyman Subaşı'nın Mimar Sinan'a yaptırdığı camidir. Çelebi, cami ve minaresinin yıkılmasını Unkapanı dışında deniz kenarında olmasına bağlar. Kara Çelebizade'nin benzeri olmayan uzun minareli bir camiyi yeniden yaptığını yazar.

Kemal Mimar Camii:

“Bayezıd Camii yakınındadır” der ve kitabeyi yazar.

Osman Şah Validesi Camii: (Aksaray yakınında)

Mimar Sinan yapısıdır.

Kadıasker Abdurrahman Efendi Camii: (Molla Gürani yakınında)

Balıksırtı kubbelidir. Mimar Sinan yapımıdır.

Hacı Evhadullah Camii: (Yedikule'de)

Mimar Sinan eseridir.

Kapıağası Hadım Mahmut Ağa Camii: (Ahırkapı yakınında)

Süleyman Han ve II. Selim'in ağasıdır. Mimar Sinan yapımıdır.

Odabaşı Camii: (Yenikapı yakınında)

Mimar Sinan eseridir.

Hoca Hüsrev Bey Camii:

Mimar Sinan'ın eseridir.

Defterdar Süleyman Çelebi Camii:

Balıksırtı kubbeli, dört köşe Mimar Sinan yapısıdır.

Hürrem Hatun Camii: (Yenibahçe yakınında)

Mimar Sinan eseridir. Selâtin camileri arasında daha detaylı anlatmıştır.

Sinan Ağa Camii: (Kadınçeşme'de)

İki katlıdır, Mimar Sinan yapısıdır.

Ahi Çelebi Camii: (Yemiş İskelesi'nde)

Mimar Sinan eseridir, helâl para ile yapılmıştır. Ahi Çelebi Camii, Evliya'nın meşhur "seyahat" rüyasını gördüğü camiidir. Seyahatnamesi'nin başında (1. kitap) camiide zikrederek rüyasını anlatmıştır. Camii, Fatih Sultan Mehmed dönemi yapısıdır. İki kez yanmış, ikinci yangından sonra Mimar Sinan tarafından onarım görmüştür. (Şenyapılı, 2008, sf. 18)

Evliya Çelebi, İstanbul kalesi içindeki imaretleri, ziyaret yerlerini, sanatlı binaları ve

her yapının kapısı üzerindeki tarihleri verdiğini yazdıktan sonra sur dışındaki yapıları tanıtmaya başlar.

2.3 Sur dışındaki yapılar

Yedikule Kasabası'ndaki Camiler:

Burada bir camii, yedi mescid tespit eder.

Yenikapı Kasabası'ndaki Camiler:

Merkez Efendi Camii'ni ismen anar. Yedi zaviyesi, bir hamamı ve mevlevihanesi olduğunu ekler.

Topçular Mahallesi'ndeki Camiler:

Burada yedi hanı, yedi mescidi, bir tekkesi, bir hamamı ve yüz küçük dükkanıyla da Nişancı Camii'ni not eder.

Otakçılar Mahallesi'ndeki Camiler:

Bu mahalleden dört camiye tespit eder;

Çarşı Camii:

Cemaatinin kalabalık olduğunu belirtir.

Emir Buhari Camii:

Otakçılar ile Edirnekapı arasındaki bu yapının Mimar Sinan eseri olduğunu yazar.

Nişancı Paşa Kasabası'ndaki Camiler:

Nişancı Paşa Camii:

“Yüksek bir tepe üzerinde yapılmış aydınlık bir camiidir” der. Süleyman Han devrinde yapıldığından yapımı Mimar Sinan'a atfeder. Sinan'ın yapı listesinde olmaması ve inşa tarihinde Sinan'ın çok yaşlı olması sebebiyle Davut Ağa ya da Sedefkâr Mehmed Ağa eseri bitirmiş olabilirler. (Kuban, 1998, sf. 138)

Çömlekçiler Mahallesi'ndeki Camiler:

Zal Paşa Camii:

Evliya Çelebi camii mükemmel diye nitelendirir. Vezir camiilerinin arasındaki en aydınlık camidir der. Üçyüzaltmışaltı billur cam ile süslüdür. Mihrabı, minberi, müezzin mahfilindeki ince işçiliği Sinop kalesindeki minberle kıyaslar. Yüksek ve sanatlı minareyi anar ve Mimar Sinan'ın bu eserde ustalığını gösterdiğini belirtir.

Defterdar Nazlı Mahmut Paşa Camii:

Defterdar iskelesi yanında, eski küçük bir camidir. Cemaati kalabalık olan bu yapıyı Mimar Sinan yapmıştır.

Büyük Şehir Eyüp'ün Camiileri:

Eyüp Sultan Selâtin Camii:

“Bizzat Fatih Sultan Mehmed Han yaptırdı. Sevabını Ebu Eyyub-ı Ensari hazretinin ruhuna bağışladı” der. Kubbenin kemerlere oturduğunu, camii içinde sütun olmadığını, mihrap ve minberin sanatlı olmadığını anlatır. İki yüksek minareyi tespit eder. Avludaki cemaat maksuresi ile Ebu Eyyub'un kabri arasındaki iki çınarın her dalını dilberlerin dağılmış kahrküllerine benzetir.

Şah Sultan Camii: (Kağıthane yolunda)

Bağ bahçe içinde aydınlık bir camidir.

Sütlüce Kasabası'nın Camiileri:

Çavuşbaşı Camii:

Dört köşe, balık sırtı tahta kubbeli bir şerefeli taş minareli bir camiidir.

Hekim Kaysunizade Mescidi:

Mimar Sinan yapısıdır.

Kara Piri Paşa Kasabası'nın Camiileri:

Galata mevleviyetine bağlıdır. Bu kasaba içinde bir camii, üç mescit bulunur.

Ayn-i Hatun Camii:

İnce zarif tuğla minarelidir. Kitabesi onarım tarihini verir. Serbevvab Arslan Ağa tamir etmiştir.

Turşucuzâde Hüseyin Çelebi Camii:

Kiremitçiler içinde, Mimar Sinan yapısıdır.

Kasımpaşa Şehri'nin Camileri:

Piyale Paşa Camii:

Bir saatlik yolu olduğundan cemaatin az olduğunu söyleyen Çelebi, cemaati artsın diye eski tersane boğazından denizin kesildiğini camiiye doğru yönlendirildiğini ve böylece etrafın mamur olduğunu, cemaatin kalabalıklaştığını anlatır.

Koca Kasım Paşa Camii:

Kare şeklinde tek kat tahta kubbeli bir camii diyerek başlar. Bir şerefeli ölçülü bir minaresi, bir de kible kapısı olan camiin, yapımı Mimar Sinan'ındır der. Avlusunda bir mahkeme ve sağında, solunda birer kapı bulunur nokta. Şehrin kalabalık yerinde bulunduğundan cemaati kalabalıktır bilgilerini verir.

Bu camii yaptıran Vezir Güzelce Kasım Paşa'dır; Kasımpaşa kasabasını da kuran kişidir.

Kethûda Camii:

Balık sırtı kurşun kubbeli tek minaredir.

Şeyh Eyyühüm Efendi Camii:

Cemaatin seçkin kişiler olduğunu söyler.

Hamdi Efendi Camii:

Okmeydanı yakınındadır. Tek minarelidir.

Hacı Hüsrev Camii:

Tatavla yolunda bir yokuşta, kiremitli tek minareli camiidir.

Emir Sultan Camii:

Yüksek bir dağın tepesinde, dört köşe, balık sırtı, tek minareli, kurşun ile örtülü ziyaret yeri ulu bir camiidir diyerek tasvir eder.

Sinan Paşa Camii:

Balık sırtı kurşun kubbelidir. Avlusuna merdivenle inilir. Tepe üstünde aydınlıktır.

Piyale Paşa Camii:

Sakız fatihi vezir Kaptan Koca Piyale Paşa yapısıdır. Mihrabı ve minberi sade güzeldir. Dış büyük avlusunda altı büyük çınar ağacı vardır. Bu avlunun dört kapısından batı tarafındakinde kırk medrese odası bulunur. Evliya Çelebinin anlatımıyla Piyale Paşa camii yapımında yedi büyük küp altın bulmuştur. O mermer küpler Uzun Çarşı başındaki sebilhanesi içinde bulunur. Helâl mal ile yapılmış bir eserdir. Paşa kendine bir mezar, bir tekke, bir hamam ve bir çarşı yaptırmıştır. Çelebi camiinin oniki yüksek kubbesi olduğunu da not etmiştir. Ancak çok erken devir Osmanlı yapılarına benzeyen bu camii, birbirine eş büyüklükte altı kubbelidir. (Tuğlacı, 1985, sf. 168)

Galata Kalesi İçindeki Camiiler

Arap Camii:

Hz. Abdülaziz oğlu Ömer yapısıdır. (Çok kere kilise-cami olmuştur.)

Mehmed Paşa Camii:

Azapkapısı dışındadır. Sultan yapıları gibi aydınlıktır. Mimar Sinan yapısıdır. Cemaati kalabalıktır.

Yağkapanı Camii:

Kare, ahşap, kurşun kubbeli ve alçak minareli bir camiidir. Basamakla inilir çıkılır. Evliya Çelebi altının boydan boya zeytinyağı dükkanı olduğunu da ekler.

Kara Mustafa Paşa Camii:

IV. Murad veziridir. Tek minareli, tek katlıdır. (Eskiden kilise-manastır imiş.)

Kar'aköy Camii:

Tek kat bir camiidir.

Tophane Şehri içindeki Camiler:

Kılıç Ali Paşa Camii:

Evliya, deniz kenarında tek katlı camii, sanki selâtin camiidir diyerek över ve İstanbul'da bir benzeri yoktur diye ekler. Ayasofya ile birebir aynı tarzda olduğunu tespit eder. Dört ayak üzerine oturan kubbeyi, yan sofaları anlatır. Mihrabı, minberi ve camii avizelerini gayet sanatlı bulur. Karahisarî Hasan Çelebi hattı

Küçük Çavuş Camii:

Tepe üzerinde bir camiidir.

Ebûlfazl Camii:

Cihannüma minareli bir camiidir.

Mehmed Ağa Camii:

Fındıklı'da deniz kenarında tek minareli bir camiidir.

Muhyiddin Camii:

Cemaati çok, iki katlı, altı dükkanlar ile dolu bir camiidir.

Molla Çelebi Camii:

Yüksek kubbeli, geniş avlulu, tek minareli bir camiidir.

... Efendi Camii²:

Kiremit örtülü hoş, yeni bir camiidir.

Sultan Cihangir Camii:

Evliya Çelebi, eserinin birinci cildinde selâtin camiileri arasında Şehzade Cihangir'in camiisini anlatmıştır. Burada farklı betimleme ve tespitlerde bulunur. "Bir dağın en tepesinde insan gücü bir saatte çıkılacak yükseklikte cihannüma bir cihangir camiidir ki cihan süsüdür" der.

---

² Kaynakta camiinin adı belirtilmemiştir.

Beşiktaş Şehrinde Olan Camiiler:

Koca Sinan Paşa Camii:

Altı adet kubbelidir. Yan sofaları da yüksek direkler üzerinde altı adet kubbe ile süslüdür. Dış avlusu yüksek çınarlar ile bezelidir. Avlunun bir köşesinde mahkeme vardır. Ölçülü bir minaresi vardır.

Ahmet Dürrani Camii:

Dolmabahçe yakınındadır.

Dar-üs saade Ağası Abbas Ağa Camii:

Dört köşe havadar bir camiidir.

Ortaköy Kasabası'nın Camiileri:

Defterdar Paşa Camii ve Baltacı Mahmud Ağa Mescidi vardır, başka yoktur.

Kuruçeşme Kasabası'nın Camiileri:

Bir müslüman mahallesi, bir camii vardır.

Arnavutköy Kasabası'nın Camiileri:

Sıdkı Efendi Camii:"İki katlı Sıdkı Efendi camii vardır ki altında kayadan tatlı bir pınar akar" der.

Eski Kale Rumeli Hisarı'nın Camiileri:

Tek minareli Fatih Sultan Mehmed Camii ve iki mescit vardır.

İstinye Kasabası'nın Camiileri:

Evliya Çelebi, isim bildirmez üç camii, yedi mescid vardır diye bildirir.

Yeniköy Kasabası'nın Camiileri:

Üç camii olduğunu yazar. Aralarından birini " Gayet şirindir " diyerek tanıtır.

Tarabya Kasabası'nın Camiileri:

Bir camii olduğunu yazar.

Büyükdere Kasabası'nın Camiileri:

Koca defterdar Mehmed Camii:

İskele başındadır, bir hamamı, birkaç dükkanı vardır ancak bağı bahçesi fazladır bilgisini verir.

Sarıyer Kasabası'nın Camiileri:

Bir camii tespit eder.

Boğazhisari Kalesi Camiileri:

IV. Murad Han devrinde boğazın iki tarafında bir sene içinde iki sağlam kale ve dayanıklı sur olan iki kale yapıldığı bilgisini verir. Bu kalelerin Karadenizin bir dar boğazında yapıldığını, öyle ki iki kıyı halkının birbirleri ile konuşup anlaşabildiklerini yazar.

Rumeli tarafındaki ve Anadolu tarafındaki Kilidülbahr Kalesi'nde Sultan Murad Han'ın birer camii olduğunu söyler.

Kavak Kasabası'nda bir camii ve yedi mescidi, Yoroç Kalesi'nde Yıldırım Han Camii bildirir. Beykoz kasabasında bulunan camii ve mescid sayısı seyahatnamede boş bırakılmıştır.

Kanlıca Kasabası'nın Camiileri:

Kanlıca'da yedi camii bulunduğu bilgisini verdikten sonra sadece İskender Paşa Camiini Mimar Sinan yapısı, dört köşe duvar üzere, dört köşe tavanlı, kurşun kubbeli bir minareli olarak tanıtır.

Anadolu Hisarı Kale önünde Mehmed Han'ın bir camii vardır, diğerleri mesciddir der.

Üsküdar'ın Camiileri:

Mihrimah Sultan Camii:

Deniz kıyısından avlusuna iki taraftan basamalardan çıkılır. Avludaki abdest havuzu çınarlarla süslüdür. Birer şerefeli iki minaresi vardır.

Orta Valide Sultan Camii:

Atpazarı yakınındadır. Üçüncü Murad Han'ın annesi yaptırmıştır. Bayır üzeri büyük bir camiidir. Bütün yapıları kurşun ile örtülüdür. Mimar Sinan yapısıdır.

Kösem Valide Sultan Camii:

Evliya Çelebi bir bayır üzere havadar yerde büyük kubbeli, avlulu, aydınlık bir camii olarak tanıtır.

Sultan Ahmed Camii:

Hünkar bahçesi yakınında, Tazıcılar'da, tek minareli eski tarzda bir camiidir.

IV. Murad Han Camii:

Hünkar bahçesi kenarında alçak minareli özel camiidir.

IV. Mehmed Han Camii:

Çamlıca bahçesindedir. Yine özel bir camiidir.

Üsküdarî Mahmud Efendi Camii:

Şehir içindedir.

Şemsi Paşa Camii:

Mimar Sinan yapısı, deniz kıyısında küçük şirin bir camii olduğunu not eder.

Kadıköy'ün Camiileri:

Çarşı içinde tek minareli, kible kapısına merdiven ile çıkılan, dörtgen, kiremit örtülü camiinin buradaki tek camii olduğunu yazar.

SONUÇ

Evliya Çelebi seyahatnamesi; tarih, coğrafya, sanat, din, dilbilim ve halkbilim ana başlıkları altında sayısız veriler sunan bir kaynaktır. On ciltlik bu eser ; çok sayıda beldeyi topografik yapısıyla, tarihi gelişimi ile, sanat eserleri ile, dönemin yaşayan dillerini ve lehçelerini, insan ilişkilerini, sosyal hayatı, ticareti, tarihi kişilikleri ve çeşitli karakterleri tarihe mal etmiştir. Bu kapsamlı eser önemli ve araştırmacıları çalışmaya

motive eden bir hazinedir.

1611'de doğan Evliya Çelebi'nin Kazvîni, Makrîzî, Taberî, Zehebî, Celâlzâde, Solakzâde, Atlas Major gibi yazarlara; çeşitli kaynaklara başvurduğu ve daha önceden yazılmış başka eserlerden yararlandığı kendi deyişinden anlaşılmaktadır. (Kut, 1971, sf. 458) Amire Kuyumcubaşısı Derviş Mehmed Zillî Ağa'nın oğlu olan Çelebi, bazı görmediği yer ve olayları ya başkasından öğrenerek ya da tarih ve coğrafya kitaplarından okuyarak eserinin eksik kalmamasına gayret etmiştir. (Banarlı,1972, sf. 689) Evliya, birinci kitapta yer verdiği İstanbul'u bizzat adım adım gezerek her yönüyle tanıtır. Öyle ki diğer gezginlerin dikkatinden kaçmış olan Markianos Sütunu'nun varlığını tespit etmiş, ortaya çıkarmıştır. (Ebersolt, 1996, sf. 115)

Seyahatnamesini bilim dilinden ya da devrin ağdalı sanatlı nesir dilinden uzak, yalın ve anlaşılır bir dille yazması dikkat çekicidir. Merak uyandıran, masalsı, mizahi, kimi zaman abartılı bir üslûbu vardır. Gezmeye öğrenmeye olan merakı, samimi ve zeki kişiliği; gerek mekanlarla gerekse -her düzeyden- insanla doğru ilişkiler kurmasını ve de doğru saptamalar yapmasını sağlamıştır. Çalışma konumuz olan İstanbul camileri tasvirlerinde de Evliya Çelebinin kendine has bu özelliklerini görmek mümkündür. Teknik, kuru bir ifadesi yoktur. Camileri anlatırken sadece plan, mimari öğeler ve yapım özellikleri ile ilgilenmez. Tarih düşülen beyitleri, camiin sosyal hayattaki işlevini, cemaatinde yarattığı duyguları, eğer varsa yapım öncesi, sırası ve sonrasındaki hikayeyi ve olayları da anlatımına ekler.

Evliya Çelebi'nin kaydettiği, Fatih Sultan Mehmed döneminden yaşadığı XVII. yüzyıl camileri kuşkusuz eksiksiz tam bir liste değildir. Ancak çoğunluğu günümüze gelememiş ve / veya önemli değişiklikler geçirmiş bu eserlerin tarihe kazandırılıp literatürde daima yaşayacak olması ve farklı konulardaki çalışmalara kaynak teşkil etmesi önemlidir.

KAYNAKÇA

- Arslanapa., Oktay, Türk Sanatı, Remzi Kitabevi, 2. Basım, İstanbul, 1989.
- Ayverdi., E. Hakkı – Yüksel., İ.Aydın, İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi, Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1976.
- Banarlı., Nihat Sami, Türk Edebiyatı Tarihi, C. II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2001.
- Canberk., Eray – Özkök., Rüknu, Ömür Biter İstanbul Bitmez, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2005.
- Ebersolt., Jean, Bizans İstanbulu ve Doğu Seyyahları, Pera Turizm ve Tic. A.Ş. Yayınları, No 4, İstanbul, 1996.
- Eyice., Semavi, Tarih Boyunca İstanbul, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Freely., John, Saltanat Şehri İstanbul, İletişim Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 1996.
- Gökyay., Orhan Şaik, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, YKY., İstanbul, 1996.
- Hammer., Büyük Osmanlı Tarihi, Milliyet Yayınları, V. Cilt, İstanbul, 1993.
- Kahraman., Seyit Ali – Dağlı., Yücel, Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, 8. Baskı, 1. Kitap, YKY., İstanbul, 2014.
- Kuban., Doğan, İstanbul Yazıları, Yem Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- Kut., Günay, “Evliya Çelebi”, Meydan Larousse, Meydan Gazetecilik ve Neşriyat, İstanbul, 1972.
- Özkök., Rüknu, İstanbul Yedi Tepede Onyeddi Gezi, Doğan Kitap, I. Baskı, İstanbul, 2010.
- Şehsuvaroğlu., Halûk, Asırlar Boyunca İstanbul, Tıpkıbasım, Cumhuriyet Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 2005.
- Şenyapılı., Önder, İsim İsim İstanbul, Boyut Kitapları, İstanbul, 2008.
- Tuğlacı., Pars, Osmanlı Şehirleri, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985.